

Рецензія на книгу

Вступ до середньовічного богослов'я

An Introduction to Medieval Theology. By Rik Van Nieuwenhove. 2nd ed. Introduction to Religion. Cambridge: Cambridge University Press, 2022. ISBN: 9781108884426 (Online), 9781108839556 (Hardback), 9781108813341 (Paperback). £80 (hardback), £27 (paperback). xii + 384 p.

Ростіслав ТКАЧЕНКО

Східноєвропейський інститут теології, Львів, Україна

Трінті-Холл, Кембриджський університет, Велика Британія

ORCID: 0000-0002-5355-2090

Нещодавно в Британії вийшло друге, розширене, видання гарного підручника з середньовічного богослов'я за авторством Ріка ван Ньюенхове, і цю подію варто відзначити. Адже не так багато навіть в англomовному сегменті книжкового ринку, не кажучи про український книжковий ринок, загальних книг саме з *теології* доби середньовіччя. Називається книга просто й лаконічно – «Вступ до середньовічного богослов'я». Перше видання *Вступу* побачило світ 2012 року, і ось, десять років потому, автор вирішив «освіжити» та розширити книгу.

Наразі Рік ван Ньюенхове є професором середньовічної теології в Даремському університеті (Дарем, Велика Британія). Його перу належить низка публікацій в галузі історичного та систематичного богослов'я, і він визнаний експерт із філософської думки Томи Аквінського, Яна Рейсбрюкського (Рюсбрукського) та пізньосередньовічної містичної теології в Низьких землях або «Старих Нідерландах» (територія сучасних Бельгії, Нідерландів, Люксембургу та півночі Франції).

Особливостями підходу ван Ньюенхове в другому виданні *Вступу* є (1) фокус на значних постатях доби середньовіччя (так званий «акцент на великих мислителях» або «доксологічний» підхід), (2) увага як до богословів-чоловіків, так і до богословів-жінок та (3) врахування як догматичного (чи філософського) богослов'я, так і богослов'я містичного (або «духовного»). Така потрійна специфіка окреслює структуру і впливає на зміст книги.

Вступ ван Ньюенхове поділяється на п'ять основних частин та двадцять п'ять розділів. Кожна частина присвячена певному періоду всередині так званих Середніх віків, а розділи зазвичай розказують про одного видатного богослова або,

рідше, двох-трьох християнських авторів. Крім того, коли йдеться про найбільш плідні та визначальні етапи розвитку християнської думки тих часів, тобто про часи центрального/високого (XI–XII, XIII ст.) та пізнього (XIV–XV ст.) середньовіччя, автор розпочинає кожен частину з невеличкого вступу, де окреслює основні події та духовно-інтелектуальні тенденції епохи. Це допомагає краще розуміти динамічний історико-культурний контекст, в якому жили й творили видатні особистості, про котрих розповідає книжка, та органічніше сприймати ідеї, що народжувалися й розвивалися саме там, саме тоді, саме за цих обставин і в творчості саме цих людей. Так, постійна увага до динамічних контекстів, що змінювалися, і дискусій, які спалахували та затухали, дозволяє Ріку ван Ньювенхове більш адекватно й розлого говорити про богословські тексти та їх концептуальне наповнення.

Розповідь у *Вступі* починається з пізньої античності. Спершу увага надається спадку західних отців церкви, особливо Августина, Івану (Іоанну) Касіяну, Боецію і Псевдо-Діонісію. Потім мовиться про ранньосередньовічних богословів, до яких належать Григорій Великий, Йоанн Скот Еріугена та мислителі Каролінзького відродження IX століття. Після досить стислого опису цього «перехідного» періоду автор більш детально розглядає постаті та ідеї зрілого середньовіччя.

Розлого й ретельно ван Ньювенхове розказує про філософські погляди Ансельма Кентерберійського, Гуго Сен-Вікторського, Рішара Сен-Вікторського, Петра Ломбардського, Гільдегарду Бінгенську та інших мислителів XI–XII століть. Ван Ньювенхове представляє і розкриває типи бурхливого «оновлення», яке переживало богослов'я цього періоду як у методах, так і в сенсах. Це був час містичних поривів, (тео)логічних проривів та становлення раціональної, «систематичної» та «філософської» теології Середніх віків.

Не менш широко й цікаво ван Ньювенхове розкриває перед читачем і дуже важливе XIII століття: добу університетів, нових чернечих орденів та оновленого богослов'я. Він коментує вплив філософської думки Арістотеля та ісламських авторів на тогочасних богословів, окреслює доробок мислителів з жєбручих орденів свв. Франциска та Домініка, а також розповідає про містичні й теологічні інтуїції двох жінок-бегінок: Мехтільди Магдебурзької та Хадевейх Антверпенської (або Брабантської). Особлива увага автора зосереджується на постатях Бонавентури, Альберта Великого і Томи Аквінського. Проте не забуває він і про менш відомих, але важливих для схоластичної традиції особистостей, які були вчителями чи, як мінімум, попередниками Аквіната і Бонавентури: Роберта Гросетеста, Роджера Бекона та авторів знаменитого підручника з догматики «Гельська сума [теології]» (*Summa Halensis*). Оповідь про XIII століття завершується розділами про знамениті «Засуджені тези 1277 року» (*The Condemnations of 1277*), в яких церква забороняла викладати й захищати певні філософсько-богословські положення, та про Йоанна (Джона) Дунса Скота, «витонченого вчителя», який повів схоластичне богослов'я у відносно новому напрямку та додав йому вишуканої деталізації.

Завершується цей путівник по середньовічній теології досить логічно – оглядом XIV століття і того, що було далі (*The 14th Century and Beyond*). У цій останній, п'ятій, частині представлені погляди Вільяма Оккама, Майстера Екгарта,

Яна Рейсбрюкського та руху «новій духовності» (*devotio moderna*), який тоді процвітав у старих Нідерландах та Німеччині.

Фінальний акорд підручника – авторський епілог. У ньому ван Ньювенхове підбиває підсумки частково негативним і частково позитивним тенденціям XIV століття: з одного боку, ми стикаємося з «поступовою ерозією середньовічного синтезу», а з іншого – бачимо «зміну характеру раціональності» та конструктивне відокремлення віри від розуму. Ця еволюція богословської думки, яка потім розвинулася в теологію Реформації та раннього модерну, може зробити внесок і в сучасні дебати. Вивчення середньовічного богослов'я сьогодні, наголошує ван Ньювенхове, здатне «і кинути виклик, і збагатити» сучасну теологічну думку. Адже воно доносить до нас глибоке та багатогранне тлумачення людської раціональності, тринітарної доктрини, сакраментального виміру створеного світу та інших концепцій (367). Саме тому автор *Вступу* закликає долучатися до вивчення і творчого переосмислення надбання середньовічної теології чи, радше, середньовічних теологій (у множині).

У підсумку можна сказати, що ван Ньювенхове вдалося написати якісний вступ до історії Середніх віків, репрезентувати чільні особистості та розкрити важливі ідеї тогочасного богослов'я. Його підручник дає адекватне представлення першорядних постатей та інтелектуальних рухів V–XIV століть. Матеріал чітко структурований, ідеї розкриті лаконічно й послідовно, а кожний розділ завершується релевантною, оновленою для другого видання, бібліографією. Це справді ґрунтовний вступ у богослов'я Середніх віків

Звісно, книга має певні недоліки. Так, фокус на окремих особистостях трохи затьмарює колективний вимір середньовічної думки («секти» навколо окремих вчителів, університетські рухи та пізніші «школи» або «шляхи»), а в число обраних «об'єктів» дослідження не увійшли деякі важливі богослови (наприклад, Егідій Римський або Джуліан Норвічська). Але загалом цей підручник прекрасно виконує свою роль.

Книга ван Ньювенхове може стати адекватною «точкою доступу» для тих читачів, які тільки починають цікавитися історією середньовічного богослов'я. Не менш корисною вона буде й для людей, що займаються сучасною християнською думкою, але хочуть збагатити свій ідейний арсенал ідеями минулих століть. Врешті-решт, як зазначає автор, його мета – не сумувати за втраченою спадщиною середньовіччя, а заново її відкривати заради оновлення сучасного богослов'я (х). Хочеться сподіватися, що читачі цієї книги, яка поки що доступна лише англійською, відчують цей авторський наратив і відкриють глибини середньовічної теології.

Rostislav TKACHENKO

Eastern European Institute of Theology, Lviv, Ukraine
Trinity Hall, University of Cambridge, United Kingdom

ORCID: 0000-0002-5355-2090

Надійшла до редакції / Received 12.03.2024

Прийнята до публікації / Accepted 25.03.2024